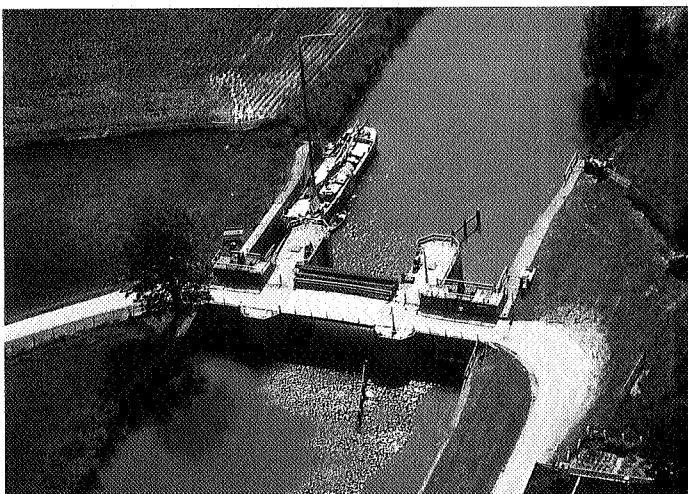

Geen sluis op Schaphalsterzijl

In het najaar van 1995 is de Stichting Behoud Schaphalsterzijl opgericht met als doel te ijveren voor behoud en herstel van de sluisen van Schaphalsterzijl. Deze sluisen liggen bij de uitmonding van het Winsumerdiep in het Reitdiep. Aanleiding voor de oprichting van de stichting was een acute bedreiging van de sluisen. Deze ontstond toen het waterschap Noorderzijlvest van plan bleek de bestaande sluisen te slopen om op dezelfde plek een gemaal met schutsluis te bouwen.

Schaphalsterzijl, gelegen in het Winsumerdiep, foto Jan Delvigne

Een dergelijk sluis-gemaal moet ergens tussen Winsum en het Reitdiep worden gerealiseerd om het waterpeil in (een deel van) het Winsumerdiep te verlagen, hetgeen nodig is om de waterhuishoudkundige gevolgen van de bodemdaling door aardgaswinning op te vangen. Voor een peilscheiding in een vaarweg is een schutsluis met gemaal nodig. Voorbeelden van reeds gerealiseerde peilscheidingen in verband met deze bodemdaling zijn de gemalen Den Deel en Stad en Lande (zie elders in dit nummer). Bij de gemeente Winsum ligt nu een verzoek

van het waterschap Noorderzijlvest om planologische medewerking te verlenen aan het stichten van een gemaal met schutsluis te Schaphalsterzijl. Volgens de huidige plannen zullen de historische sluisen weliswaar behouden blijven, maar zal een bodemdalingsgemaal met schutsluis worden toegevoegd. De gemeenteraad van Winsum zal zich hierover naar verwachting in september uitspreken. De Stichting Behoud Schaphalsterzijl heeft bezwaren tegen de keuze van deze locatie vanwege de te verwachten aantasting van zowel de bestaande his-

torische sluisen van Schaphalsterzijl als de omgeving ervan. Bovendien vindt de Stichting dat alternatieve locaties voor het gemaal met schutsluis onvoldoende zijn onderzocht. Dit geldt onder andere voor de westrand van Winsum, de locatie die door de Stichting wordt gepropageerd.

Sluisen van Schaphalsterzijl

De huidige sluisen van Schaphalsterzijl zijn uitwateringssluizen waarvan de oudste delen uit 1790 dateren, toen twee nog oudere sluisen werden ver-

nieuwd. In het eiland tussen beide sluisen werd in 1890 een nieuwe, brede sluisopening aangelegd. Alle drie sluisopeningen hadden puntdeuren als afsluitsysteem. De puntdeuren in de buitenste sluisen werden in 1917 vervangen door verticaal beweegbare schuiven, de deuren in de middelste opening in 1956 door een schotbalk-kering. De bouw- en verbouwgiedenis van de sluisen is goed bekend(2). In 1877, bij de afsluiting van het Reitdiep nabij Zoutkamp, veranderde de functie van de achterliggende dijken en sluisen van zee- en noodwaterkering. Meer recent verviel ook deze taak door de afsluiting van de Lauwerszee en het op deltahoogte brengen van de zeedijken. De actieve periode van de uitwateringssluizen van Schaphalsterzijl was daarmee ten einde. Schaphalsterzijl is een verstilde plek met een sfeer van historie, waar de sluisen een levende illustratie

zijn van de waterstaatsgeschiedenis langs het Reitdiep. In mei 1996 heeft de gemeenteraad van Winsum besloten de staatssecretaris positief te adviseren omtrent aanwijzing van de sluisen van Schaphalsterzijl als rijksmonument. Voor de waarde van de sluisen is vooral van belang dat de landschapselementen die bij de functie van uitwateringssluizen behoren - de sluisen zelf, de dijk waarin

Sluisen in het landschap

zij liggen, het binnen- en buitenwater en het huis van de sluiswachter (het 'waarhuis') - nog fraai aanwezig zijn, zonder 'vreemde' toevoegingen. De kwaliteit van dit geheel speelt een belangrijke rol bij het beantwoorden van de vraag of het bouwen van een gemaal met schutsluis op deze plek als een voortzetting van de historie mag worden beschouwd.

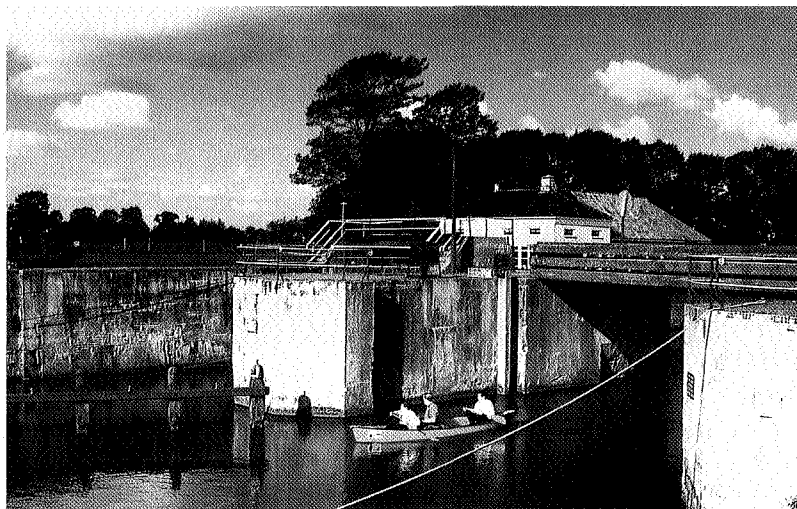
deuren opengingen en het getij in het buitenwater op gelijke hoogte of lager kwam dan het peil van het binnenwater.

Schutsluisen (in het Noorden spreekt men van 'verlaten') liggen in kanalen in landschappen die door hun hoogteverschillen peilveranderingen nodig maken. De precieze plaats van een verlaat wordt bepaald door de peilstappen die worden gekozen. Een schutsluis in een kanaal ligt dan ook niet op een specifieke landschappelijke plaats, zoals bijvoorbeeld de kanalen van zuidoost Groningen laten zien. De bouw van een schutsluis op de plaats van een uitwateringssluizen, zoals te Schaphalsterzijl wordt beoogd, suggereert dat er een verband bestaat tussen enerzijds de nieuwe schutsluis en anderzijds de landschapselementen die geërfd zijn van de uitwateringssluizen, zoals de dijk, het buitenwater en de tegenstelling tussen binnendijks en buitendijks land. Dit verband is echter ten enenmale afwezig. De bezoeker wordt op het verkeerde been gezet.

Grenzen van een nieuwe functie

Sinds de sluisen van Schaphalsterzijl hun functie als uitwateringssluizen hebben verloren is aan het onderhoud minder aandacht besteed. In het algemeen zal het toekennen van een nieuwe functie het onderhoud ten goede komen. Meestal zal een bouwkundige aanpassing nodig zijn om het object een nieuwe functie te geven. Een dergelijke aanpassing voor een nieuwe functie mag natuurlijk niet het waardevolle van het monumentale object en zijn omgeving aantasten. Naar de mening van de Stichting Behoud Schaphalsterzijl is dat nu juist wél het geval bij het plan dat nu (juni 1996) ter tafel ligt om de historische sluisen op te nemen in een schutsluis-gemaalcomplex. De drie belangrijkste redenen zijn:

- Om de bestaande uitwateringssluizen in een schutsluis op te nemen, is een tweede afsluiting van het Winsumerdiep voorzien, op zo'n 35 m afstand van de huidige sluisen. Het tussenliggende gedeelte wordt dan schutkolk. Vooral vanaf het Reitdiep zal zowel het zicht op als het beeld van de historische sluisen door deze toevoeging worden verstoord.
- De huidige drie sluisopeningen moeten weer afsluitbaar worden gemaakt, waarbij er één voor het

Schaphalsterzijl is een verstilde plek met een sfeer van historie, foto Jan Delvigne

met verspreide bewoning en opgaande begroeiing; buitendijks ligt open, onbewoond land waartoe de zee toegang had. Een uitwateringssluizen heeft van oudsher geen schutmogelijkheid. Schepen die de sluis wilden passeren, moesten wachten tot de sluis-

met verspreide bewoning en opgaande begroeiing; buitendijks ligt open, onbewoond land waartoe de zee toegang had. Een uitwateringssluizen heeft van oudsher geen schutmogelijkheid. Schepen die de sluis wilden passeren, moesten wachten tot de sluis-

schutten wordt gebruikt. In het voorliggende plan wordt gedacht aan een hefdeur in de middelste opening. De heftorens, die zeven meter boven het oppervlak gaan uitsteken, zullen het beeld van de sluis ingrijpend en permanent veranderen.

Als locatie voor het gemaal is het perceel langs het Winsumerdiep, tegenover het waarhuis, gekozen. Nog afgezien van de maatvoering en architectuur, zal het gemaal een toevoeging zijn die niet past bij het historische ensemble dat is verbonden met de functie van uitwateringssluiss. Juist de gaafheid van dit ensemble is hier van grote waarde. Bovendien zal het gemaal door zijn benodigde afmeting de plek aanzienlijk verstoren.

Alternatief 'Westrand Winsum'

Als plaats waar het gemaal met schutsluis wél kan worden gebouwd zonder noemenswaardige cultuurhistorische en landschappelijke verstoringen, heeft de Stichting Behoud Schaphalsterzijl de westrand van Winsum voorgesteld. Het in opdracht van de Stichting ingestelde locatie-onderzoek 'Westrand Winsum' heeft geresulteerd in drie varianten, met

kleine onderlinge verschillen wat betreft waterstaatkundige voorzieningen, precieze plaats van gemaal en schutsluis, en invloed op de vaarrecreatie (1). In twee varianten wordt het gemaal gesitueerd aan de noordzijde van het Winsumerdiep, waar bedrijfsmatige bebouwing en beplanting aanwezig zijn

waartussen een gemaal een plaats zou kunnen vinden. Er wordt namelijk gedacht aan een scheiding van gemaal en schutsluis. De schutsluis in het Winsumerdiep hoeft dan niet veel hoger te zijn dan het waterpeil in het hoogste pand en vormt daarvoor geen verstoring van het zicht over het Winsumerdiep. Toevoer

en afvoer van het gemaal lopen onder de weg langs het Winsumerdiep door. Door deze situering van gemaal en schutsluis wordt het zicht op Winsum niet belemmerd en maakt het gemaal geen inbreuk op het landschap. Voor alle locaties van het sluisgemaal geldt overigens dat er aanvullende waterhuishoudkundige maatregelen nodig zijn.

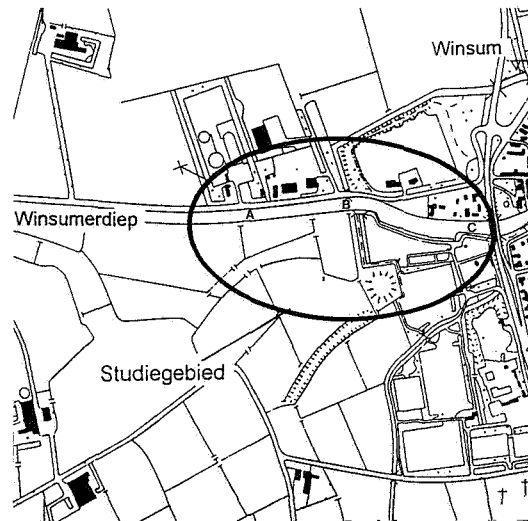
Vergelijkend locatie-onderzoek

Met het voorstellen van de locatie 'Westrand Winsum' heeft de Stichting aangegeven dat er een alternatief is voor de bouw van een gemaal met schutsluis op Schaphalsterzijl. Wellicht zijn nog andere locaties te overwegen. Vooral om vertraging in een later stadium te voorkomen, heeft de Stichting er vanaf het begin op aangedrongen dat alle mogelijke locaties onderling vergeleken worden op hun waterhuishoudkundige, landschappelijke, cultuurhistorische, financiële, vaarrecreatieve en andere van belang zijnde consequenties. Op een dergelijke afweging dient een locatiekeuze te zijn gebaseerd. Helaas is dit (nog) niet gebeurd. Intussen gaat de bodemdaling door, met als gevolg een relatieve stijging van het peil van het oppervlaktewater. De stichting zal dan ook blijven pleiten voor een spoedige maar ook zorgvuldige keuze van een verantwoorde locatie voor het gemaal met schutsluis.

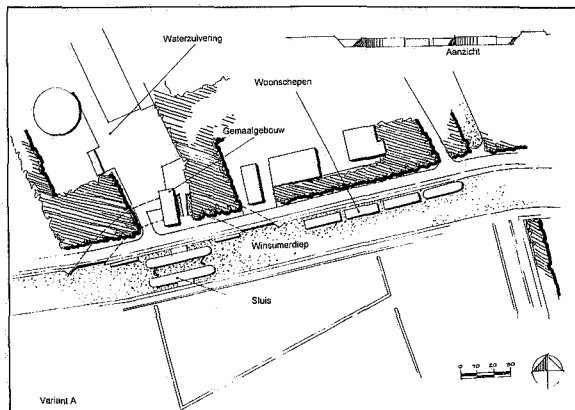
Literatuur

- 1 Delta Vorm Groep b.v., *Lokatieonderzoek Westrand Winsum*. Utrecht, 1996.
- 2 Delvigne, J. en K. de Jong, 'Twee eeuwen sluisen van Schaphalsterzijl' in: *Stad & Lande* 5(1), 1996.
- 3 Stichting Behoud Schaphalsterzijl, *Zienswijze betreffende peilscheiding in het Winsumerdiep*. Winsum, 1996.

De auteurs zijn bestuursleden van de Stichting Behoud Schaphalsterzijl.

Locatie Westrand Winsum met de plaats van de varianten A, B en C

Variant A als voorbeeld van de locatie Westrand Winsum